

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/83176,Czerski-Jan-Stanislaw-Franciszek.html>
2022-10-06, 13:25

Czerski Jan Stanisław Franciszek

CZERSKI Jan Stanisław Franciszek (3V 1845, Swolna, Witebszczyzna – 25 VI 1892, rzeka Kołyma u wylotu rzeki Prorwy, pn.-wsch. Syberia), geolog i paleontolog, zesłaniec. Syn Dominika (ros. Dementiego) z bogatej rodziny ziemiańskiej, i Kseni.

Uczył się w wileńskim Inst. Szlacheckim. Po wybuchu powstania styczniowego 1863–64, jeszcze przed zakończeniem nauki wyruszył w strony rodzinne do oddziału partyzanckiego. Wkrótce pojmany (28 IV 1863), został uwięziony w Dyneburgu, następnie wcielony do rot areztanckich i wysłany na Syberię. W 1864–69 służył w 5. batalionie liniowym w Omsku. Miejscowej Polonii oraz rosyjskiemu zesłańcowi G. Potaninowi zawdzięczał ukierunkowanie w amatorskich pracach przyrodniczych (paleontologia, antropologia). Ich owocem było odkrycie w skarpie rzeki Omu bogatej fauny małży, które Cz. uznał za powstałe w środowisku słodkowodnym przed czwartorzędem (wcześniej interpretowano je jako osady morskie). Zebrane okazy akademik A. Middendorff – w czasie wizyty w Omsku – zabrał do zbadania. Potwierdzono ustalenia zesłańca (Cz. opublikował je w artykule *Zur Frage des Alter der in den Umgebungen von Omsk vorkommenden Schichten*, Berlin 1876). Po amnestii podjął starania o rozpoczęcie studiów w Kazaniu, bezskutecznie. Za radą miejscowego policmajstra w XII 1870 udał się do Irkucka, gdzie w Muzeum Cesarskiego Rosyjskiego Tow. Geograficznego zaopiekowali się nim A. Czekanowski i B. Dybowski. Starania o uzyskanie przeniesienia trwały długo. Mimo to Cz. rozpoczął pracę, zrazu na wykopaliskach archeologicznych oraz kameralnie w muzeum (opracowanie materiałów przywiezionych z Omska). Pośredniczył w przekazywaniu do Warszawy okazów przyrodniczych zgromadzonych w Kułtuku nad Bajkałem przez B. Dybowskiego i W. Godlewskiego. Ogłosił również notatkę *Oczerk geologicznego strojenija g. Omska* (1872),

a w 1873 artykuł o okazie *Myospalax* ze zbiorów Dybowskiego z Darusanu (druk w Moskwie).

W 1873 Cz. został kustoszem Muzeum Cesarskiego Rosyjskiego Tow. Geograficznego w Irkucku. Zajmował się głównie opisem zbiorów, przygotowywaniem do druku artykułów z dotychczasowych badań oraz – w okresie wakacji – rozpoznaniem geologicznym Alp Tukińskich (razem z zesłańcem M. Hartungiem). Został też przyjęty do Tow. Miłośników Przyrody w Moskwie. Już wtedy, zarówno w Irkucku, jak i w stolicach Rosji, wiedziano o jego nieprzeciętnych zdolnościach. Z całą odpowiedzialnością władze Oddziału Cesarskiego Rosyjskiego Tow. Geograficznego powierzyły Cz. kontynuację prac geologicznych dotychczas prowadzonych przez Czekanowskiego w gubernii irkuckiej. Badał m.in. Wschodni Sajan, Jaskinię Niżneudyńską (ze szczątkami z mumifikowanych ssaków czwartorzędowych), Jaskinię Bałagańską (zlecenie Cesarskiej Akad. Nauk). Za uzyskane wyniki Cesarskie Rosyjskie Tow. Geograficzne nagrodziło go w 1877 małym złotym medalem.

W 1877–81 Cz. prowadził badania geologiczne brzegów Bajkału, wówczas już nie mając oparcia w Czekanowskim i Dybowskim (wyjechali do Europy). Udokumentował je krótkimi doniesieniami oraz opracowaniem *Predwaritielnyj otczet o gieologiczeskom issliedowanii bieriegow oz. Bajkała*, z mapą (1880–81). Podejmował także sprawy bardziej ogólne, np. zagadnienie anomalii – w porównaniu z Europą i Ameryką Północną – charakteru zlodowacenia Syberii w czwartorzędzie (wykazał istnienie dwóch glacjałów, głównie na terenach górskich).

Nie miał dobrych relacji z władzami Oddziału. Z czasem zabroniono Cz. nawet korzystania z własnych zbiorów i publikacji trzymany w muzeum. W takiej sytuacji z pomocą przychodził Dybowski (z przyjaciółmi z Petersburga), m.in. angażując przyjaciela do pracy w charakterze meteorologa w Probrażenskoje nad Dolną Tunguską. Po pełnej amnestii w 1883, z powodu braku środków na powrót nie skorzystał z możliwości opuszczenia Syberii. Po dwóch latach, korzystając z pomocy J. Zawiszy (archeologa z kraju) przeniósł się do

Petersburga, po drodze sporządzając mapę geologiczną syberyjskiego traktu pocztowego (*Geologiczeskoje issliedowanije Sibirskogo pocztowego trakta ot oziera Bajkała do wostocznego skłona chriebta Uralskogo ...*, Petersburg 1889).

W Petersburgu pracował jako wolontariusz Muzeum Mineralogicznego Cesarskiej Akad. Nauk. Powstało wówczas dzieło *Opisanije kollekcji posletreticznich mliekopitajuszczich żiwotnych sobranych nowosibirskoj ekspedicii 1885-86* (Petersburg 1891, edycja niemieckojęzyczna rok później).

Aczkolwiek w Petersburgu otrzymywał honoraria za publikowane artykuły, brakowało mu środków na utrzymanie rodziny (żony Mafry i syna Aleksandra) oraz zredagowanie zgromadzonych wcześniej materiałów do druku. Z tego względu podjął przygotowania do czteroletniej wyprawy Cesarskiej Akad. Nauk. na Kołymę. Była to poniekąd wyprawa rodzinna (Czerscy i siostrzeniec kierownika). 1 II 1891 udali się na wschód przez Irkuck, Jakuck do Wierchnie-Kołymska, gdzie zimowano. W maju roku następnego łodzią udano się w dół rzeki. Wskutek pogorszenia się stanu zdrowia Cz. śmierć nastąpiła na łodzi. Ciało zmarłego pogrzebano w wiecznej zmarzlinie (później wystawiono na grobie pomnik, także z tablicą polskojęzyczną). Żona Cz. doprowadziła wyprawę do końca i zebrane okazy przekazała do muzeum w Petersburgu.

Niektóre materiały dotyczące spostrzeżeń Cz. poczynionych w czasie wyprawy oraz wcześniejszych badań zostały zamieszczone w książce *I.D. Czerskij. Nieopublikowanyje stati, pisma i dniewniki. Stati o I.D. Czerskom i A.I. Czerskom* (Irkuck 1956).

Jedno z pasm górskich w Jakucji nosi imię Cz.

PSB (J. Turkowski); SBP (S. Czarniecki); Fleszarowa; Słabczyńscy.

Z. Wójcik: *Jan Czerski. Polski badacz Syberii*, Lublin 1986.

Zbigniew Wójcik

[Poprzedni](#)
[Następny](#)